

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA  
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO  
GOD. 50., BR. 4, 121 – 160, ZAGREB, LISTOPAD 2003.

*Hrvatski se jezik voli znanjem.*

## **FLORSCHÜTZOVE GRAMATIKE I SLOVNICE (POVODOM PRETISKA TREĆEGA IZDANJA)**

*Sanda Ham*



reće izdanje Florschützove Gramatike hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole, Zagreb, 1916. pretiskano je 2002.<sup>1</sup>, a to je treće izdanje ujedno i posljednje za Florschützova života pa se može pretpostaviti da je to i posljednje autorizirano izdanje – poslije su bila još četiri – dvije gramatike i dvije slovnice, ali se promjene u njima više ne mogu pripisati Florschützu jer su nastale poslije njegove smrti. Florschützove su gramatike i slovnice u školama upotrebljavane punih četrdeset godina, izdavane su u sedam izdanja s trima različitim naslovima – četiri je izdanja imala Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole, Zagreb 1905., <sup>2</sup>1907., <sup>3</sup>1916., <sup>4</sup>1921.; jedno je izdanje imala banovinska Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole, Zagreb, 1940.; dva je izdanja imala Hrvatska slovnica za srednje i slične škole, Zagreb, 1941. i 1943. Posljednja su dva izdanja posebice zanimljiva jer su prava rijetkost i neobičnost među hrvatskim (ako ne i europskim) gramatikama.

---

1 Pretisak je izdao zagrebački Ex libris. Recenzenti su pretiska S. Babić i R. Matasović, a R. Matasović ujedno je i urednikom izdanja i autorom četiriju stranica *Napomena uz ovo izdanje.*

Iako vrstan gramatičar i jezikoslovac, Florschütz je pedesetak godina zanemarivan i manje-više prešućivan (ne bilježe ga jezične povijesti, tek je kratka natuknica u enciklopedijskim prikazima i leksikonima),<sup>2</sup> a suvremenije iscrpnije studije o njegovom radu za sada nemamo. Spomenuti se ipak mogu tri rada: u knjizi M. Samardžije Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1993.) o Florschützovoj gramatici/slovnici govori se u okviru jezične politike NDH; u diplomskom radu M. Alerića objavljenom u časopisu Hrvatski u školi (1995.) Florschützovoj se gramatici prilazi uglavnom s gledišta metodike (i uz obilje korisnih povijesnih podataka i dokumenata); u radu Lj. Šarić uspoređuje se Maretićeva i Florschützova gramatika iz 1905. (i to uglavnom prema metodičkoj vrsnoći), ali i ta ista gramatika sa Slovnicom iz 1943. Međutim, takva usporedba nije svrhovita jer je Slovnica nastala na temelju Gramatike iz 1940., a kako se to izdanje značajnije razlikuje od prvoga, onoga o kojem govori Lj. Šarić, poprilično su zamučene stvarne razlike između Slovnice i njezinoga pravoga izvornika.

Florschützova je gramatika<sup>3</sup> u okviru metodologije i normativnih promišljanja svojega vremena – to je izvrsna gramatika koja počiva na sebi suvremenoj znanstvenoj metodologiji, ali koja se normativnim rješenjima ne razlikuje u mnogome od svojih suvremenica, Divkovićeve (1917.), Maretićeve (1899.) i Musulinovih školskih gramatika (1928.–1931.); podređena je svojoj namjeni pa je izrazito pregledno, jednostavno, jezgrovito i opimjereno napisana kao što to i priliči školskoj gramatici.<sup>4</sup> O toj strani Florschützove gramatike, o čvrstoj *gramatičkoj promišljenosti* kao učinku *izvanredno plodnoga susreta vrhunske znanstvene spremne sa živim iskustvom u metodici gimnazijske nastave*, piše i R. Katičić:

- 
- 2 Josip Florschütz rođen je 1864. u Osijeku. Studij slavenske, germanske i poredbene filologije završio je u Beču gdje je stekao i doktorat iz filozofije. Bio je profesorom hrvatskoga i njemačkoga jezika – isprva na osječkoj gimnaziji, potom u zagrebačkom Djevojačkom liceju, pa na zagrebačkom sveučilištu gdje je 1909. postao prvi redoviti profesor indoeuropske poredbene filologije na Stolici za indoeuropsku poredbenu filologiju Mudroslovnoga fakulteta u Zagrebu. Objavljivao je radove iz područja germanistike, baltistike, hrvatske jezične i književne povijesti, ali u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja ostaje zapamćen po Gramatici hrvatskoga jezika. Osim jezikoslovljem, bavio se i glazbom i to kao skladatelj, glazbeni teoretičar i kritičar. Umire u Zagrebu 1916.
  - 3 Odnosi se na izdanja od 1905. do 1940.; dakle, na sva ona izdanja koja su naslovljena kao gramatika. Valja pripomenuti da je Florschütz mijenjao i poboljšavao ponešto iz izdanja u izdanje, ali promjene nisu normativne naravi.
  - 4 M. Alerić (1995.) vrlo uspješno opisuje njezine grafostilističke vrijednosti i grafička rješenja kojima se Florschütz poslužio radi zornosti i preglednosti izlaganja gramatičke građe.

“Iz te se knjige doista mogu steći ona znanja koja su bitna za svjesno i istančano baratanje jezikom. Pokazuje i to da je gramatika doista disciplina, i to u oba smisla, i jezikoslovna i ona u temeljnom značenju, onom što se izražava i riječju stega. I kad se ovako, pošto se s gramatikama proživio cijeli jedan život, osjete sklad i ljepota od te misaone prozračnosti, razabire se i to kako je velik gubitak od toga što je danas disciplina tolikima postala antipatična, pa se okreću razbarušenoj i »genijalnoj« misaonoj mutljagi, a nema koga da ih povratu stezi. Previše ih je koji ne znaju što time gube.” (Katičić, 2002.:2)

Prvi je dio Gramatike naslovljen Pristup i namijenjen ponavljanju i utvrđivanju već naučenoga i kratki je pregled temeljnih gramatičkih i pravopisnih pojmova. Drugi je dio naslovljen Gramatika i sastoji se od triju cjelina: Glasova (opis glasova, naglasaka i glasovnih promjena), Oblika (vrste riječi s morfološkim kategorijama) i Sintakse (sintaksa rečenice, sintaksa vrsta riječi i sintaksa padeža i glagolskih vremena); nedostaje tek tvorba riječi. Iako je Gramatika načinom izlaganja građe prilagođena školskoj upotrebi – čak su na drugoj unutrašnjoj stranici napisane i Pripomene: “što je u ovoj knjizi sitnim slovima štampano, ne treba uzimati u nižima razredima. – Bilješke u ovoj knjizi određene su za učiteljske pripravnike i pripravnice”, ni u čem nisu iznevjerene struka i znanost, a sintaksa je napisana tako da nadmašuje sebi suvremene gramatike. Poglavitito se to odnosi na sintaksu rečenice koje u Divkovića uopće nema, a u Maretića je skromna.

Florschützova je gramatika svakako jedna od boljih školskih gramatika (ako ne i najbolja), ali u metodološkom i normativnom smislu nije bila ni prijelomna ni osobita (kao što je to bila Maretićeva) jer su u vrijeme njezinoga pojavljivanja hrvatski vukovci već zavladao hrvatskim književnim jezikom, pa se Gramatika glatko uklopila u postojeće metodološke i normativne smjernice. Budući da je pisana fonološkim pravopisom i pripadajućem mu slovopisu, da su u morfološkom sklonidbenom sustavu sinkretizirani nastavci za DLI mn., da su zabilježeni oblici poput *dvjema starcima, četvorga djece*, da je u nazivlju umjesto hrvatsko~~ga~~ tradicijskoga *slovka, osoba, osobno, samostavnik, zaima, pridavnik, brojnik, glagolj...* upotrijebljeno vukovsko (maretićevsko) *slog, lice, lično*,<sup>5</sup> *imenica, zamjenica, pridjev, broj, glagol...* Florschützova se gramatika općenito

5 Nije jasno zašto u napomeni uz pretpisak Gramatike iz 1916. R. Matasović piše: “Razlike spram Maretićeve Gramatike i stilistike književnoga jezika (Zagreb 1899) vidljive su i u lingvističkoj terminologiji, primjerice u Florschützovu dosljednom insistiranju na terminu osobna zamjenica, za razliku od Maretićevih (i u srpskoj gramatičkoj tradiciji udomaćenih) ličnih zamjenica.” (2002.:269), kada Florschütz u svim svojim gramatikama (čak i u banovinskom izdanju iz 1940. koje je pretrađeno od nepoznatoga autora) dosljedno upotrebljava *lice* i *lično*.

smatrala i smatra vukovskom. Bez obzira na to kritizirali su ju baš hrvatski vukovci, D. Boranić (1907.) i V. Rožić (1907.) – smatrali su da je uz Maretićevu gramatiku nepotrebna bilo koja druga, a poglavito ona koja, iako ostajući u vukovskim okvirima, ipak ne slijedi u svim normativnim pojedinostima Maretića. Normativne razlike nisu krupne, ali nisu zanemarive jer su u prilog posebnostima hrvatskoga jezika. To valja posebice naglasiti jer se općenito smatra da je Florschützova gramatika odigrala važnu ulogu u učvršćivanju maretićevske norme, a ne spominju se izvorno hrvatska rješenja, ona koja nije poznavala druga strana hrvatskosrpske jezičnonormativne složenice. Već i naslovi i građa gramatika ukazuju na krupnu razliku – Maretićeva je gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika<sup>6</sup> oprimjerena iz uglavnom Karadžića i s ćirilničnim primjerima koji su uz bok latiničnima, a Florschützova je gramatika hrvatskoga jezika i s manje narodnih umotvorina, a više ili razgovornih primjera ili primjera iz različitih stilova njemu suvremenoga jezika, i to samo latiničnih. Florschütz ne navodi svoje izvore, ali nije teško zaključiti da njegovi primjeri:

“Ako je i najgore dijete, opet je roditeljima milo... Ma da sam ti obećao, da ću doći ipak ne ću moći... I ako je Turgenjev malo tendenciozan, ali je njegova tendencija prikrita.” (1916.:166)

nisu iz narodne književnosti. Osim toga, primjeri pokazuju da u pravopisnom smislu Florschütz slijedi hrvatsku tradiciju pišući rastavljeno *ne ću* i *ma da* što je u Maretića obvezno sastavljeno – *neću*, *mada*. Naravno, potpuno slijediti hrvatsku tradiciju, značilo bi pisati korienskim pravopisom, ali Florschütz ipak stvara u vrijeme prevlasti hrvatskih vukovaca i u vrijeme kada je Brozov pravopis zasnovan na fonološkom načelu jedini školski pravopis.

Zanimljiv je Florschützov pogled na odraz jata jer i ikavski, ekavski i ije-kavski odraz, i dugi i kratki, smatra samoglasnikom:

“U hrvatskom jeziku stoje prema kratkom *ĕ*-u kratki samoglasnici *e*, *i*, *je*: *dĕd*, *dĭd*, *djĕd* – *mĕsto*, *mĭsto*, *mjĕsto* – *svĕdok*, *svjĕdok*, a prema dugome *ĕ*-u dugi samoglasnici *e*, *i*, *ije*: *vĕk*, *vĭk*, *vĭjek* – *sĕno*, *sĭno*, *sĭjeno* – *rĕka*, *rĭka*, *rĭjĕka*” (1916.:7).

Smatrati i duge i kratke jatovske odraze samoglasnikom, izrazito je obilježje hrvatske predmaretićevske norme potanko opisano u Mažuranića (1866.:3).<sup>7</sup>

6 Školsko je izdanje naslovljeno kao Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola (1899., 1901.), ali ono je tek sažetak Maretićeve velike gramatike; sljedećih osam izdanja (od 1906.) naslovljeno je kao Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole.

7 Opširnije vidi: Ham, 1998.a

Iako kaže da je hrvatski jezik ijekavski i preporuča ijekavski izgovor, moguće je pretpostaviti da je Florschütz ipak za ijekavski jednosložni izgovor, a ne dvosložni. Posebice valja naglasiti da dopušta pisanje *ie* umjesto *ije*:

“Mjesto *sijeno*, *vrijeme*, ne valja govoriti *sjéno*, *vrjéme*; u *ije* mora se *i* razgovijetno izgovarati, a *e* treba uvijek da je kratko.

U pjesmama uzima se *ije* često za dva sloga: vî-jek, tî-jek, tî-je-lo, di-jè-te. Gdje je pak *ije* jednosložno, tu ne valja *i* izbacivati označujući to znakom ’: v’jek, d’jete, već treba i tu pisati: vijek, dijete.

Mnogi pišu *ie* umjesto *ije*: *vrieme*, *mlieko*.” (1916.:8)

Pisanje je *ie* (umjesto *ije*) izvorno hrvatsko rješenje; u pojašnjavanju izgovorne vrijednosti odraza dugoga jata Florschütz napominje o izgovoru *i* i *e*, ali izgovor trećega slova, slova *j*, uopće ne spominje; izdvaja dvosložno *ije* kao stilem, a ne kao neutralni izgovorni lik; napomena o dvosložnom ostvaraju jata u pjesmama prepoznatljivo je Mažuranićeva:

“Pazi. Kad-je dug ovaj dvoglasnik, služi često u pësmah i kao dvë slovke” (1866.:3).

Od maretićevske se norme Florschütz ne razlikuje samo pravopisnim, slovopisnim, fonološkim i fonetskim pojedinostima, nego i u oblicima ima razlika u korist hrvatskih jezičnih obilježja. Primjerice, Maretić se opire upotrebi akuzativne zanaglasnice *ju* dopuštajući joj neobveznu upotrebu tek uz pomoćni glagol *je*, a dopušta i dvostruko *je je*:

“Za enklitički oblik akuzativa sing. ženskoga roda služi danas oblik *je*, npr. vidim *je*; pravi akuzativni oblik *ju* uzima se ispred glagolskog oblika *je*... Katkad se ipak nalazi i *je je*: kako je je lako udario” (1963:193).

Iako se Maretić ovdje donekle odmaknuo od svojih normativnih uzora jer Daničić (1864.:33) u popisu zanaglasnica uopće nema *ju* (nego je samo *je*, a prema *ju* se postavlja oštrije nego Maretić) ipak je daleko od hrvatske tradicije koja ima samo *ju* za akuzativ, a *je* za genitiv.<sup>8</sup>

Florschütz ne samo da prihvaća *ju*, nego još i proširuje mogućnost upotrebe postavljajući pravilo:

“Enklitički akuzativ *ju* stoji samo onda, ako je za njim pomoćni glagol *je*. On *ju* je vidio, ali: on *je* vidi. Tako isto može *ju* stajati iza glagolskih oblika na *-je*: čuje *ju*, miluje *ju*.”

8 Opširnije vidi: Ham, 1998.:65.–71.

Iako je Florschützovo pravilo tek srednje rješenje između vukovske norme i hrvatske tradicije, zadržat će se u svim budućim hrvatskim gramatikama, sve do Težak-Babićeve iz 2000. koja daje prednost upotrebi *ju*, vraćajući se tako na predmaretićevsku normu.

Kada je riječ o smještaju zanaglasnica, Florschütz se nadovezuje na hrvatske slovničare predmaretićevske norme koji mjesto zanaglasnice ne vide slobodnim, nego ga smještaju iza prve naglašene riječi u rečenici ili iza glagola (ako je zanaglasnica glagolska) pa u Vebera (1876.:199) piše ovako:

“Pokraćena osobna zaimena i pomoćni glagolji: sam, ću itd. poredjuju se ovako:... stoje namah za subjektom; ako li su dva subjekta, ili jedan subjekt s epitetom ili samostavnikom kano apozicijom, među se u sredinu”

I u Florschütza je isto pravilo, samo suvremenijim riječima rečeno:

“Po redovnome redu stoje enklitike iza prve istaknute riječi u rečenici. Tvoji *su* zubi biser sićani... Ako enklitika ne stoji iza prve istaknute riječi, ona obično stoji odmah iza glagola, kojemu pripada. To biva rjeđe.” (1916.:176)

Iako nema izričitoga pravila o smještaju zanaglasnice između atributa i imenice, u primjeru je zanaglasnica *su* između atributa *tvoji* i imenice *zubi*.

U Maretića takvoga pravila nema; smještaj je zanaglasnica slobodan<sup>9</sup> pa za rečenicu:

“a on sam ne može *se* upreti carskoj sili”.

Maretić (1963.:469) kaže da može doći i s ovako smještenim zanaglasnicama:

a on *se* sam ne može upreti carskoj sili  
a on sam *se* ne može upreti carskoj sili  
a on sam ne može upreti *se* carskoj sili.

Iako postavlja čvrsto pravilo, Florschütz se u Bilješci odmiče od pravila i pozivajući se na govorni ritam dopušta, kao treću i suprotnu mogućnost, zanaglasnicu smještenu ispred glagolske riječi kojoj pripada:

“**Bilješka.** *Ali i tu često govorni ritam dopušta veće slobode. Brižljiva ga crkva ne pušta bez duhovne hrane. Ili: Brižljiva crkva ne pušta ga bez duhovne hrane. Ali i ovako može biti: Brižljiva crkva ga ne pušta bez duhovne hrane.*” (1916.:176)

9 Naravno da Maretić, kao i svi jezikoslovci prije i poslije njega, isključuje prvo mjesto u rečenici kao moguće zanaglasničko mjesto.

Čini se da je i ovdje Florschütz izabrao srednje rješenje – uz Maretića pristaje tek u Bilješci i sitnijim slovima, ali ipak pristaje.

O smještaju se zanaglasnica sporilo u nas u drugoj polovici 20. st., a svoji je normativni status zanaglasnica između atributa i imenice (imena i prezimena) učvrstila tek u posljednjem desetljeću 20. st.<sup>10</sup>

Sljedeća su dva izdanja Gramatike (1921., 1940.) bila bez Florschützova sudjelovanja (tiskana su poslije njegove smrti), a i u njima je nešto preradbi. O autorima se preradbi samo može nagađati, a preradbe nisu jezikoslovne naravi. Primjerice, 1916. u poglavlju Muška lična imena na *o* i *e* jedan je od uzoraka sklonidbe i muško ime Jovo (str. 29.); u banovinskom izdanju Gramatike iz 1940. umjesto Jovo dolazi Pavo – a to banovinsko izdanje nije ‘pročišćavano’, nego se smatra izvornim Florschützovim. (Kada je o muškim imenima riječ, u istom je poglavlju 1916. i 1940. Radoje, a 1943. – Sladoje.)

Ono što Florschützovu gramatiku čini osobitom i neobičnom njezina su dva posljednja izdanja pripremljena u Uredu za hrvatski jezik Nezavisne Države Hrvatske, 1941. i 1943. Ta su izdanja pripremljena prerađivanjem Gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole (Zagreb, 1940.) koja je, kako na prvoj unutrašnjoj stranici piše

*odobrena kao privremena školska knjiga odlukom Bana banovine Hrvatske... od 17. srpnja 1940.*

Izvlačeći hrvatski književni jezik iz unitarističkoga procijepa u koji je zapao za velikosrpske politike u doba Kraljevine SHS (Jugoslavije), banovinske vlasti izabiru Florschützovu gramatiku kao prijelazno rješenje (do objelodanjivanja buduće hrvatske gramatike u kojoj ne će biti srpskih sastavnica i koja će hrvatski jezik vratiti u njegove naravne okvire) jer je s obzirom na postojeću Divkovićevu, Maretićeovu ili Musulinovu gramatiku, Florschützova u prednosti zbog svoje vrsnoće i zbog toga što bolje odgovara *duhu hrvatskoga jezika*. Usporedba je nekih normativnih rješenja iz Maretića i Florschütza pokazala da tomu jest tako pa Florschütz uistinu mnogo bolje odgovara *duhu hrvatskoga jezika*; posljednje je izdanje Divkovićeve gramatike bilo još 1917.; raspoloženje prema Musulinovim školskim gramatikama bilo je sljedeće:

“Musulinovu gramatiku treba ukloniti. Primjeri joj nisu ni jezično ni stilistički ni sadržajno izabrani u hrvatskom duhu, a ima previše primjera u ekavštini.” (Jurišić, 1940.:426)<sup>11</sup>

10 Opširnije vidi: Babić, 1990.

11 Navod je preuzet, vidi: M. Alerić, 1995.:107.

Jedina je stvarna mogućnost bio Florschütz, a banovinsko je izdanje prihvatila i NDH koja je neraspućanim primjercima promijenila korice i naslov pa je Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika postala 1941. Hrvatska slovnica, a gramatički je tekst pohrvaćen tako da je pridodano devedesetak ispravaka kojima se uglavnom zamjenjuju ili izbacuju nehrvatski primjeri, ili se precrtavaju normativne postavke koje se tiču samo srpskoga jezika, a ne i hrvatskoga. Prema odluci Ministarstva NDH učenici su sami morali

*u knjizi crnilom provesti izpravke,*

primjerice:

*Na 129. stranici u 5. i 6. redku mjesto primjera: "Knjigu piše Kraljeviću Marko." napisati primjer: "Knjigu piše Zrinoviću Bane."*

ili je trebalo precrtati rečenice:

*"Srbi pišu ekavski, a ikavski se ne piše.", "To je Šarac Kraljevića Marka."*<sup>12</sup>

Pohrvaćenoga i promijenjenoga imena Florschützova je gramatike izdana i 1943. godine kao Hrvatska slovnica za srednje i slične škole, prerađeno izdanje, uz napomenu da je knjiga prerađena u Uredu za hrvatski jezik. U prerađenom su izdanju provedeni svi *izpravci* kao i izdanju iz 1941., ali je promijenjen i pravopis: umjesto fonološkim pravopisom, Slovnica je napisana morfonološkim ili nazivljem same Slovnice rečeno, *korienskim*.

Budući da se nakon sloma NDH Florschützova gramatika rijetko spominjala, a slovnice još rjeđe, malo je podataka kojima suvremeno hrvatsko jezikoslovlje raspolaže o naravi pohrvaćivanja Slovnice iz 1943. Zbog toga je važno pripomenuti da pohrvaćivanje nije ostalo tek na pukoj razini precrtavanja srpskih primjera i imena; važno je pripomenuti da Slovnica nije formalni iskorak prema pohrvaćivanju rashrvaćenoga, nego i stvarni, sadržajni. U suprotnom bi Slovnica iz 1943. ostala na razini jezikoslovne anegdote koja razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika svodi na razliku između Zrinovića Bana i Kraljevića Marka, Sladoja i Radoja, a tomu svakako nije tako.

Slovnica iz 1943. povratak je na predmaretičevsku normu, ali nepotpuni: potpuni bi povratak značio promjenu morfološkoga sklonidbenoga sustava – povratak na nesinkretizirane padežne nastavke za DLI mn. To nije učinjeno, ali je promijenjeno uglavnom sve što se nije moglo prepoznati kao izvorno hrvatsko (uključujući već opisane promjene primjera, izostavljanja dijelova teksta u kojima se spominju Srbi i prijelaz s fonološkoga na morfonološki pravopis).

12 Navodi preuzeti, vidi: M. Samardžija, 1993.:24.–25.



1. Dva su poglavlja ponovno napisana: poglavlje o pravopisu (a u svezi je s tim promijenjeno i poglavlje o suglasničkim skupovima, *sljubljivanju i izpadanju*) i o dvoglasima *ie, je*.

U oba su ta nova poglavlja ukratko dana pravila *korienskoga* pravopisa prema onodobnom pravopisu, Korienskom pisanju (Klaić, 1942.). Zanimljivo je pripomenuti da se i *je* i *ie* smatraju dvoglasima: *je* je kratki dvoglas, a *ie* dugi, što je u potpunosti u skladu s rješenjem u Mažuranićevoj Slovnici Hèrvatskoj:

“Prost dvoglasnik imamo u abecedi samo jedan: “ë” koji-se u dugih slovkah izgovara kano jednoslovčano *ie*, a u kratkih kao *je*.” (1866.:3),

a nije ni daleko od Florschützova gledišta (opisanoga naprijed u ovom radu) prema kojem je kratki odraz jata *je* kratki samoglasnik, a dugi odraz jata *ije* dugi samoglasnik.

Kada je riječ o odrazu kratkoga jata iza *pokrivenoga r*, Slovnica se neznatno razlikuje od Gramatike – ni u jednoj od dviju knjiga ne govori se o *pokrivenom r*, nego samo o *r* (ispred kojega može biti i otvornik i zatvornik) iza kojega dolazi *e* ili *je* pa se govori o oblicima *s re* i *rje*. U Gramatici *rje* biva u oblicima: *rječica, rječit, rječnik, starješina, gorjeti*; u Slovnici je tom nizu pridodana riječ “pogrješka i još neke” (1943.:7). Sužavanjem oblika u kojima je *rje* Slovnica se razlikuje od sebi suvremenoga pravopisa koji propisuje *rje* u oblicima i izvedenicama:

“*criep*: crjepovi, crjepovlje... *grieh*: grjehota, grješan, pogrješka..., *rieč*: uzrječica, *riešiti*: odrješnica, odrješit..., *striela*: strjelica, strjeljana..., *vriedam*: vrjednoća, vrjednota” (A. B. Klaić, 1942.:29).

2. Promijenjeno je gramatičko nazivlje:

- *uzvičnik* je promijenjen u *uzkličnik*;
- znak nenaglašene dužine (˘) promijenjen je u znak –;
- *stepen pridjeva* promijenjen je u *stupanj*;
- *lice* i *lično* promijenjeno je u *osoba* i *osobno* (*glagolska osoba, osobna zamjenica, osobna imena*);
- *visoki* (˘), *duboki* (˘), *silazni* (˘), *uzlazni* (˘) naglasci promijenjeni su u *kratki silazni* (˘), *kratki uzlazni* (˘), *dugi silazni* (˘), *dugi uzlazni* (˘);<sup>13</sup>
- *gramatički red riječi* promijenjen je u *slovnički*.

13 Florschützovi su nazivi za naglaske i različiti od sebi suvremenih naziva. Maretičevi su nazivi *brzi* (˘), *silazni* (˘), *uzlazni* (˘), *spori* (˘); Divkovićeви su nazivi preuzeti od Budmanija: *jaki kratki* (˘), *slabi kratki* (˘), *jaki dugi* (˘), *slabi dugi* (˘).

## 3. Pojedini su (uglavnom nehrvatski ili zastarjeli)

## a) oblici promijenjeni:

– zastarjeli I jd. *teladu* promijenjen je u *teladi*. Instrumental s nastavkom *-ju* u izbirnih imenica na *-ad* običan je u hrvatskih književnika 19. st. Primjerice, u J. Kozarca imenica se *čeljad* redovito potvrđuje u obliku *čeljadu* (izvornim slovopisom: *čeljadju*.) Međutim, isto tako zastarjeli I mn. s nastavkom *-ma*, *teladma*, nije promijenjen.

– DLI broja *dva*: *dvjema* promijenjeno je u *dvama*, a isto tako *obadvjema* i *objema* promijenjeno je u *obadvama* i *obama*. Valja napomenuti da je oblik broja *dva*, dakle muški rod, za DLI: *dvjema*, u 19. st. bio izrazitim obilježjem hrvatskih vukovskih gramatika. U gramatičara zagrebačke škole oblik je *dvama*, jedino je u Vebera (1876.:53) uz *dvima* dopušteno i *dvama*. U hrvatskih se književnika oblik *dvjema* za DLI muškoga roda ne potvrđuje. Dakle, može se reći da je Florschützovo i slovnično *dvjema momcima* nehrvatski oblik.

– nehrvatski brojevi oblici na *-oro* (*četvoro*, *četvorga*, *četvore*) promijenjeni su u oblike na *-ero* (*četvero*, *četverga*, *četvere*)...

– sužena je upotreba prijedloga *sa*; umjesto ispred *s*, *z*, *š*, *ž*, *č*, *ć*, u Slovnici se propisuje upotreba *sa* samo ispred *s*, *z*, *š*, *ž*. Zanimljivo je pripomenuti da i Maretić (1924.:127) normira upotrebu *s/sa* isto kao što je i u Slovnici. Široka se upotreba prijedloga *sa* razvila u Srba u prvoj polovici 19. st., pa Guberina napominje (1940.:35):

“Srbi uvijek upotrebljavaju *sa*, *ka*, *uza*, dok Hrvati, osim u nekim slučajevima upotrebljavaju uvijek *s*, *k*, *uz*.”<sup>14</sup>

## b) oblici izostavljeni:

– nehrvatski imenički oblici s vokaliziranom osnovom *sto*, *do*, *vo*, *soko*, kao i uzorak sklonidbe imenice *anđeo* jer je imenica s vokaliziranom osnovom (jer je prednost dana oblicima s nevokaliziranom osnovom: *anđel*)

– nehrvatski oblici tuđica s proširenom osnovom *koncerat*, *talenat*, *testamenat*;

– imenice s nastavkom *-i* u G mn. *radnj-i*, *smutnj-i*, *grožnj-i*, *vožnj-i*, *proš-nj-i*, *šetnj-i*, *vojsk-i*... (jer je prednost dana nastavku *-a* koji je još u prvoj polovici 20. st. upotrebno običniji, a normativno sukladan hrvatskoj predmaretićevskoj tradiciji);

– zastarjeli komparativi *laglji*, *meklji* (postali od *lak*, *mek*)

14 Suвременa srpska norma priklonila se rješenju za koje su se zalagali hrvatski gramatičari, uključujući i hrvatske vukovce – Gramatika srpskohrvatskoga jezika za strance, P. Mrazović i Z. Vukadinović (Novi Sad, 1990.) dopušta *sa* samo ispred *s*, *z*, *š*, *ž*.

– uzorak sprezanja zastarjeloga pomoćnoga glagola *hotjeti* (umjesto toga je uzorak za suvremenije *htjeti*)...

Kao što primjeri pokazuju, promjene su u Slovnici bile šire i obuhvatnije od pukoga precrtavanja nehrvatskih primjera, pravopisne preinake i promjena u nazivlju, a odnose se na normativna rješenja. Ako tomu pridodamo i izvorna Florschützova rješenja kojima daje prednost hrvatskim oblicima, dobit ćemo dobru hrvatsku normativnu slovniciu, a ne samo metodički vrsnu školsku gramatiku kako se češće prikazuje u literaturi.

Ni za koju se od preradbi u Florschützovoj gramatici i slovnici ne može reći da je novo i izvorno endehazijsko rješenje ili hrvatska pretjeranica. Sve je već postojalo u predmaretićevskoj normi samo je bilo odbačeno i zancmareno; predmaretićevsko je i nazivlje (ako je hrvatizam, a ne europsizam), kako ono u Slovnici: slovnica, osoba, osobno, uskličnik..., tako i ono u Gramatici: grleni, zubni, usneni, jezičnim, piskavi, nepčani glasovi, sprezanje, sklonidba...<sup>15</sup>

Ne samo da nisu izmišljena nova normativna rješenja, nego su neka od vukovskih rješenja ostala u Slovnici<sup>16</sup> i to ona koja nisu bila upotrebnom prihvaćena ni u 19., a ni u 20. st. Primjerice, preporuka da zanaglasni dativ *si* ne valja upotrebljavati (1943.:44.) ili preporuka o sklonidbi brojevnih imenica na *-ero*: *četvero*, *četverga*, *četverma*..., uz primjer:

“To su čizme *četverga* djece. Podaj trave *peterma* goveda.” (1943.:65)

Suvremena norma za takve oblike kaže da

“se tako rijetko upotrebljavaju da se mogu smatrati zastarjelicama.” (S. Barić..., 1991.:667).

ili da su stilski obilježeni (E. Barić..., 1995.:219), a u 19. st., kada se ti oblici pokušavaju uvući u hrvatsku normu, Mažuranić ih naziva gramatičkom nakazom:

“... jer 2. padež po Karadžiću dvoga, troga, četvorga, pa 3. 6. i 7. dvoma, troma, četvorma, ili dvome, trome, četvorme jest prava nakaza gramatična” (1866.:59).

Zanaglasni je dativ *si* izrazito obilježje hrvatskoga jezika (u srpskim je gramatikama uz *si* redovito napomena da se upotrebljava u “nekim zapadnim govorima”), a kada je riječ o *četverga djece* Mažuranić je i više nego izričit.

Isto su tako prijedložni izrazi *protiv+genitiv*, *mimo+akuzativ* i *prema+lokativ* nepromijenjeni zadržani u Slovnici iako su izrazitim obilježjem vukovske norme i iako hrvatska nevukovska tradicija prijedloge *protiv* i *prema* slaže s

15 Na hrvatsko nazivlje upozorava i Lj. Šarić (1996.:103).

16 Osim naprijed u radu spomenutih srednjih rješenja koja su takvima ostala i u slovnici.

dativom,<sup>17</sup> a *mimo* slaže s genitivom. Prema tomu, Florschützova slovnica iz 1943. ne pohrvaćuje sve ono što bi se moglo očekivati s obzirom na vrijeme njezinoga postanka.

Uzme li se u obzir sve dosada navedeno iz Florschützovih gramatika i slovnica, kao i usporedba s predmarićevskom, marićevskom i suvremenom normom, zaključuje se dvoje: gramatike nisu toliko vukovske i rashrvaćene kako bi se naprječac dalo zaključiti; slovnice nisu prerađivane samo formalno tako da bi podržavale privid brižne jezične nacionalne politike, a nisu prerađivane ni tako da bi se pohrvaćeni oblici u njima mogli svrstati u red hrvatskih pretjeranica.

### Literatura

- M. Alerić, 1995.**, Florschützova gramatika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Hrvatski u školi, br. 3., str. 103.–116., Zagreb
- S. Babić, 1990.**, Hrvatska jezikoslovna čitanka, Zagreb
- S. Babić..., 1991.**, Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, Zagreb
- E. Barić..., 1995.**, Hrvatska gramatika, Zagreb
- D. Boranić, 1097.**, Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole, Nastavni vjesnik, XV, sv. 6., str. 441.–447.; sv.7., str. 527.–533., Zagreb
- Dj. Daničić, 1864.**, Oblici srpskoga jezika, Biograd
- J. Florschütz, 1916.**, Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole, Zagreb (pretisak Ex libris, Zagreb, 2002.)
- J. Florschütz, 1940.**, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole, Zagreb
- J. Florschütz, 1943.** Hrvatska slovnica za srednje i slične škole, Zagreb (izdanje je prerađeno u Uredu za hrvatski jezik)
- P. Guberina i K. Krstić, 1940.**, razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika, Zagreb
- S. Ham, 1998.**, Jezik zagrebačke filološke škole, Osijek
- S. Ham, 1998.a**, Slovnica hrvatskoga jezika Josipa Vitanovića, Jezikoslovlje, Osijek, str. 35.–50.
- B. Jurišić, 1940.**, Hrvatski jezik i književnost u srednjim školama, Nastavni vjesnik, knj. XLVIII, sv.1–6, str. 422.–428.
- R. Katičić, 2002.**, Nova stara gramatika, Vijenac, godište X, broj 226, str. 2.
- A. B. Klaić, 1942.**, Koriensko pisanje, Zagreb (suautorstvo A. B. Klaića i Hrvatskoga državnog ureda za jezik)
- T. Maretić, 1899.**, Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola, Zagreb
- T. Maretić, 1963.**, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika
- T. Maretić, 1924.**, Hrvatski ili srpski jezični savjetnik, Zagreb
- A. Mažuranić, 1866.**, Slovnica Hrvatska, Zagreb
- S. Musulin, 1928.–1931.**, Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika za I razred srednjih škola, Zagreb (za I. razred 1928., za II. 1929., za III. 1930., za IV. 1931.)

17 Mažuranić (1866.:136.) *protiv+genitiv* smatra rusizmom.

- V. Rožić, 1097., Bifurkacija školskih gramatika uopće, a napose bifurkacija gramatika hrvatskoga jezika., Nastavni vjesnik. XV., sv. 8. str. 601.–608., Zagreb
- M. Samardžija, 1993., Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Zagreb
- Lj. Šarić, 1996., Gramatika Josipa Florschütz: Maretićevo vrijeme i vrijeme ciljanih prerađbi, Radovi zavoda za slavensku filologiju, sv. 30–31, str. 101.–108., Zagreb
- A. Veber, 1876., Slovnica hrvatska, Zagreb

#### Sažetak


Sanda Ham, Pedagoški fakultet, Osijek  
UDK 811.163.42-26(091), znanstveni članak,  
primljen 18. kolovoza 2003., prihvaćen za tisak 15. rujna 2003.

#### Florschütz's Grammars

If we compare Florschütz's grammar with grammars written before Maretić, or by Maretić, or those written according to contemporary norm, we come to two conclusions. The grammars are not to a great extent written in Vuk's tradition, and are not removed from the Croatian tradition as it might seem at first glance. These grammars were not adapted only on a formal level so that they may seemingly reflect an illusion of pertaining to a national language policy and they were not adapted so that one could claim that they belonged to the forerunners of Croatian grammars.

## NEDOSTATCI NOVOGA KAZNENOPRAVNOGA NAZIVLJA

*Josip Miletić*

 osamostaljenjem Republike Hrvatske i napuštanjem socijalističkoga društvenog uređenja stvoreni su uvjeti za usklađivanje hrvatskog zakonodavstva sa zakonodavstvima zemalja koje imaju dugu demokratsku tradiciju.

No, ne manje važno, s tim promjenama otvorila se mogućnost i za jezičnu reformu hrvatskih zakona, pa je u sklopu juridičke reforme ujedno provedena i jezična reforma.

Najviše terminoloških promjena uočeno je u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu, to jest u hrvatskim kaznenim zakonima.

Promjena nazivlja provedena je zbog toga što je hrvatsko kaznenopravno nazivlje u razdoblju prije osamostaljenja Republike Hrvatske, nazovimo ga uvjetno "jugoslavenskim", bilo preplavljeno srpskim pravnim nazivima.

Poznato je da je kaznenopravno nazivlje u Kraljevini Jugoslaviji bilo u sadržajnom i terminološkom smislu unificirano. Izvršeno je svojevrsno nasilje nad